

FORMAREA STATELOR FEUDALE ROMÂNEȘTI

(Probleme fundamentale ale istoriei României, clasa a XI-a) = Proces îndelungat, complex, continuu, progresiv și unitar, pe pământ românesc.¹

I. Evoluția organizării social-politice între secolele VII/VIII—X²; lupta românilor din Transilvania împotriva tendințelor expansioniste ale regatului feudal maghiar.

II. Dezvoltarea societății românești între secolele XI—XIV³, formarea statelor feudale românești.⁴

— Voievodatul autonom al Transilvaniei⁵;

— Țaratul româno-bulgar al Asăneștilor⁶; (1185)

— Statul independent Țara Românească⁷;

— Statul independent Moldova;⁸

— Țara lui Dobrotici (1348—1386), unificatorul ținuturilor românești dintre Dunăre și Marea Neagră.⁹

III. Însemnătatea formării statelor feudale românești.¹⁰

A. Comentariu istoric

1. Problema organizării politice, în general, a societății de pe teritoriul României în epoca migrației popoarelor, a constituirii statelor feudale românești de sine stătătoare, reprezintă una dintre problemele de primă importanță din istoria poporului nostru.

Întregul proces de dezvoltare a societății din secolul al IV-lea și pînă la mijlocul secolului al XIV-lea s-a desfășurat sub semnul unor caracteristici fundamentale; unitar, continuu și progresiv de la o etapă istorică la alta, în toată perioada istorică menționată. Ansamblul dezvoltării social-economice și politice s-a desfășurat în cadrul a trei mari etape, puse în evidență de investigația istorico-arheologică; a) secolele IV—VII, în care se desăvîrșește și procesul de etnogeneză românească; b) secolele VIII—X, de cristalizare a raporturilor feudale; c) secolele XI—XIV, cînd are loc maturizarea societății feudale românești.

În mediul rural din Dacia de după retragerea aureliană s-a păstrat forma de organizare a obștii sătești de țărani liberi, care și-a dovedit vitalitatea în timpul stăpînirii Imperiului Roman și care a servit și mai departe ca bază de organizare. Obștile sătești s-au consolidat în timpul dominației populațiilor migratoare, deoarece năvălitorii — lipsiți de organizare proprie — aveau interesul să mențină cadrul organizatoric al autohtonilor, singurul în măsură să asigure posibilitățile de procurare a hranei și a bunurilor materiale ce le erau necesare. Cel mai vechi element de continuitate și unitate s-a dovedit deci a fi obștea, care avea să supraviețuiască în toată orînduirea feudală ca un element definitoriu al societății românești.

Procesul istoric obiectiv de constituire a statului feudal centralizat, ca rezultat al dezvoltării și unificării formațiunilor politice de pe întreg teritoriul românesc, a fost îngreunat atît de tendințele procesului de fărîmițare feudală caracteristic întregii Europe din acea vreme, cît și de vitregiile permanentului pericol extern.

2. După cum s-a arătat recent, faza finală a etnogenezei românești și începuturile istorice ale poporului român, constituit ca o entitate distinctă, reprezentă, în același timp, trecerea de la structurile arhaice de tipul „Romaniilor populare” sau al uniunilor de obști, la structurile mai complexe ca alcătuire și superioare din punct de vedere al organizării, al „țărilor” și voievodatelor.

Perioada istorică cuprinsă între secolele VIII—X este epoca cristalizării raporturilor feudale, a ridicării pe o nouă treaptă a procesului de organizare statală, desfășurate pe fundalul unor realități demografice, social-economice și politice. În spațiul românesc, constatăm în secolele VIII—X o creștere demografică, de pînă la 50 la sută, în raport cu epoca anterioară. Așezările puse în evidență de investigația arheologică se întîlnesc pe tot cuprinsul țării, în toate zonele ei; la cîmpie, în zona colinară și de podiș, în zona subcarpatică. Interesantă pentru determinarea gradului de organizare politică a societății românești este observația potrivit căreia așezările apar sub forma unor concentrări demografice, a unor grupări mai mari sau mai mici, care pot fi identificate cu organisme politice aflate pe o anumită treaptă a dezvoltării lor, cîștigînd în consistență, atît prin dimensiuni — urmarea extinderii teritoriale —, cît și prin conținut — definit de caracterul incipient al raporturilor feudale. Formațiunile social-politice, existente pe întreg teritoriul României, se aflau pe trepte diferite de dezvoltare și organizare internă; alături de grupări masive de zeci de așezări (în Transilvania, cele trei cunoscute ducate-voievodate sau în zona Călărașilor, de-a lungul Dunării etc.), existau și formațiuni de dimensiuni mai reduse, atît ca suprafață, cît și ca evoluție a structurilor lor social-economice și politice, amintindu-ne de cele din epoca anterioară.

Precizarea exactă a momentului în care aceste structuri social-politice au căpătat esență feudală, avînd căpetenii proprii și tendințe de afirmare politico-statale, este greu de făcut; el a fost condiționat de un anumit grad de maturizare a relațiilor feudale, ca și de evoluția raporturilor de forță politică de la Dunăre, unde, îndeosebi în secolele VII—IX, se înregistrează o slăbire a presiunii exercitate de cetele războinice ale migratorilor. Această slăbire s-a făcut simțită, îndeosebi, după trecerea unei numeroase populații slave la sudul Dunării (602), dar, mai ales, după distrugerea statului prădalnic al avarilor de către Carol cel Mare.

3. Creșterea numărului de știri despre români (volohi, vlahi, valahi) coincide în timp cu secolele IX—XI, cu perioada de criză și de destrămare a statelor de tip feudal timpuriu: carolingian, morav, bulgar, kievian. Izvoare bizantine, rusești, maghiare, polone sau germane consemnează prezența românească în confruntările pentru fixarea noii hărți a teritoriului ce cuprinde Europa Centrală și de Sud-Est (*Probleme fundamentale ale istoriei României*, manual și crestomație, ediția a II-a, Editura didactică și pedagogică, f. a, p. 30. Vom cita în continuare P.F.I.R.).

După informațiile date de vechea cronică *Gesta Hungarorum*, a lui Anonymus, pătrunderea primelor grupări de războinici maghiari în partea de apus a Transilvaniei și în Banat a avut loc la începutul secolului al X-lea, cînd cetele maghiare au întîlnit aici rezistența dirză opusă de trei voievodate românești, conduse de Menumorut, Glad și Gelu. Din afirmațiile cronicii maghiare rezultă că, în secolul X, românii constituiau majoritatea populației din Transilvania, unde își aveau propriile lor formațiuni social-politice. Afirmațiile cronicii despre luptele purtate de noii veniți cu populația autohtonă au fost confirmate și pe cale arheologică. Strădania și lupta acestor voievodate (ducate), țări, pentru apărarea

autonomiei în fața tuturor tentativelor expansioniste a fost o caracteristică principală a existenței lor istorice ; pentru salvagardarea autonomiei conducătorii acestora întrețineau legături politice, uneori de subordonare, față de Imperiul Bizantin.

Cucerirea ulterioară a pământului românesc al Transilvaniei de către regatul feudal maghiar a făcut imposibilă organizarea, în evul mediu, a unui stat unitar românesc, cu excepția scurtei perioade din vremea domniei lui Mihai Viteazul.

4. Secolele ce au urmat „Anului o mie“ înregistrează progrese în întreaga societate europeană, inclusiv în cea românească. Perioada cuprinsă între secolele XI—XIV, mai cu seamă ultima ei parte (secolele XIII—XIV), reprezintă epoca de maturizare a structurilor social-economice și politice feudale din cadrul societății românești. Este vremea în care organismele statale existente în etapa anterioară, drept consecință a consolidării raporturilor feudale, se concentrează, formațiunile mai mari, mai puternice preluând sarcina de unificare teritorială la nivelul provinciilor noastre istorice, care vor obține independența la mijlocul secolului al XIV-lea.

În secolele XI—XIII teritoriul României a cunoscut ultimele valuri ale populațiilor migratoare : pecenegii, uzi, cumani și tătari. Acestea au cauzat enorme distrugerii materiale și umane, au frânat dezvoltarea societății de la nordul Dunării și au împiedicat pe o bună perioadă de timp strângerea organizațiilor politice locale în formațiuni de stat mai puternice (PFIR, p. 31). (Teritoriul Dobrogei a fost încorporat din nou, la finele secolului al X-lea, în cadrul Imperiului Bizantin). Dominația tătaro-mongolă asupra teritoriilor românești a avut urmări diferențiate, atât din punct de vedere politic, cât și economic. Mai întâi, Transilvania a fost părăsită de tătari în 1243, putându-se reface mai devreme și-n condiții mai bune.

Mai ușoară asupra teritoriilor apusene ale Țării Românești, dominația tătară a fost mai accentuată în părțile răsăritene ale Țării Românești și asupra Moldovei. Pe de altă parte, ea a împiedicat, pentru o scurtă perioadă, tendințele expansioniste ale regatului ungar la sud și est de Carpați, și, astfel, s-au creat condiții mai propice pentru consolidarea formațiunilor politice românești din aceste teritorii.

Generalizarea raporturilor feudale pe tot cuprinsul românesc, mai cu seamă din secolele XIII—XIV, cu unele nuanțe zonale, a condus în mod legic, la maturizarea organizării politice, la perfectarea aparatului instituțional, la organizarea superioară a acestuia, la unificarea organismelor statale existente, la concentrarea lor în state feudale cuprinzătoare, care să poată îndeplini, în mod corespunzător gradului de dezvoltare socială, funcțiile asumate. Formarea statelor feudale românești, a statelor feudale în general, este rezultatul unui proces de unificare al formațiunilor „prestatale“ într-o formațiune statală propriu-zisă, mai cuprinzătoare, mai bine organizată și mai puternică ; procesul poate urma o cale pașnică, o cale autoritară sau o cale mixtă.

5. Cucerirea Transilvaniei de cetele regilor arpadieni a tulburat, fără îndoială, procesul normal de dezvoltare social-economică și politică a teritoriilor românești intracarpătice. Dar nu a putut desființa nici formațiunile politice existente, nici instituțiile social-politice și social-juridice românești, adică înrădăcinate în viața și conștiința poporului român și, firește, nici tradiția statală, a unității teritoriilor locuite de români din vechime. Rezistența populației băstinașe și a instituțiilor autohtone explică dificultatea supunerii Transilvaniei și răstimpul

înelungat, de circa un secol și jumătate (a doua jumătate a secolului al XI-lea — prima jumătate a secolului al XIII-lea), pînă la întinderea autorității regale ungare peste întreaga Transilvanie.

Bazîndu-se pe organizarea veche a Transilvaniei și pe tendințele ei de autonomie, unii conducători ai acestei țări, ca voievozii Roland și Ladislau Borșa și-au atribuit prerogative regale și au încercat să ducă o politică de independență față de Ungaria. Incoronarea acestei situații autonome a fost instituirea unei adunări generale a nobililor din Transilvania, convocată și prezidată de voievod sau de împuternicitul acestuia, așa cum regele convoca și prezida dietele Ungariei.

Această instituție, adunarea generală, pomenită pentru întâia oară la 1268 și la care participă la început și reprezentanții românilor (1291, 1355), nu va putea fi desființată, întrunindu-se periodic, ori de cîte ori era nevoie, accentuînd situația autonomă a Transilvaniei față de regatul Ungariei pînă la despărțirea lor totală, în 1541, cînd aceasta a fost transformată în principat autonom. De altfel, în toate hărțile medievale, Transilvania este trecută separat de Ungaria.

6. Efortul românesc sud-dunărean pentru constituirea statului independent a îmbrăcat forma unei ample răscoale condusă de frații Petru și Asan (membri ai unei familii de mici nobili români din Haemus) împotriva dominației bizantine, izbucnită în anul 1185, în Balcanii Orientali, Statul Asăneștilor a reprezentat cea mai puternică afirmare politică medievală a românilor sud-dunăreni, ale căror ecouri au răzbătut în întreaga Europă, prin cele mai variate surse istorice. Sprijinită de românii nord-dunăreni, puterea Asăneștilor a constituit, la rîndul ei, un veritabil suport al statalității din spațiul carpato-danubiano-pontic.

7. Pentru cunoașterea dezvoltării procesului de formare a statului Țara Românească. Diploma Ioaniților este izvorul fundamental. Cavalerii ioaniți nu s-au așezat niciodată în teritoriile acordate lor. Totuși, regii maghiari continuau să se considere suzeranii cnezilor și voievozilor de la sud de Carpați. Aceștia, la rîndul lor, continuă eforturile pentru a-și asigura o autonomie deplină și a-și întinde stăpînirea asupra altor teritorii. Cînd împrejurările erau prielnice, aceste tendințe se concretizau în acțiuni cu caracter militar. O primă încercare în acest sens a făcut-o, foarte probabil, în 1279, voievodul Litovoi, „Cel dintîi Domn român, căzut în apărarea moșiei sale“.

Trecerea în Țara Românească a unui grup de români fâgărășeni, sub conducerea voievodului lor Radu Negru și a unui grup de sași, sub presiunea ofensivă feudale a regatului ungar, a contribuit la grăbirea procesului de organizare politică a teritoriilor dintre Carpați și Dunăre la sfîrșitul secolului al XIII-lea.

Schimbările survenite pe plan internațional la începutul secolului al XIV-lea au fost folosite de căpeteniile politice românești de la sud de Carpați pentru realizarea unui stat propriu de sine stătător. Basarab a unificat teritoriul dintre Carpații Meridionali și Dunăre și a devenit astfel „întemeietorul“ celui dintîi stat românesc de sine stătător, curînd după 1320, și care, semnificativ, avea să se numească Țara Românească. Biruința de la Posada consfințește independența, iar urmașii definitivează creația. Opera lui Basarab a creat modelul — după expresia lui Nicolae Iorga — pentru cea de „a doua libertate românească“: Moldova.

8. Drumul urmat de formațiunile politice românești din Moldova în străduințele lor de unire este mult asemănător cu al domniei Țării Românești, exemplu și influența căreia nu trebuie ignorate în desfășurarea evenimentelor de la est de Carpați. Un rol însemnat, de liant al organizațiilor politice românești, existente la est de Carpați, l-au jucat aici elementele românești coborîte din Maramureș.

Lărgirea schimburilor comerciale, favorizată de apariția târgurilor și orașelor, precum și de un intens comerț de tranzit, înlesnit de stăpînirea tătară, a contribuit la realizarea unității economice a teritoriului Moldovei.

Unirea formațiunilor politice a fost favorizată, ca și în cazul Țării Românești, de lupta pe care acestea au dus-o împotriva cötropitorilor străini, tătari în special. Cînd, în deceniul al V-lea al secolului al XIV-lea, regele Ungariei, Ludovic de Anjou, a început expedițiile menite să înlătore presiunea mongolă de la hotarele regatului maghiar, el a găsit în sînul populației românești un mare sprijin. Prin numirea maramureșanului Dragoș în fruntea „Mărcii” de pe valea rîului Moldova, regele Ungariei recunoștea caracterul românesc al ținutului.

Moldovenii erau nemulțumiți de suzeranitatea regelui ungar, nemulțumire încurajată de lupta de rezistență a maramureșenilor, sub conducerea voievodului Bogdan, împotriva ofensivei regalității maghiare cu scopul de a desființa autonomia acestei țări. După mai mulți ani de rezistență, în 1359, Bogdan, cu maramureșenii săi, trece în Moldova, fiind recunoscut aici drept voievod în locul urmașilor lui Dragoș, alungați. Ceea ce se petrece la 1330 în Țara Românească se repetă la 1364—1365, în Moldova. Regele Ungariei organizează o expediție în scopul supunerii Moldovei și înlocuirii lui Bogdan. Sfîrșitul expediției este identic cu al celei din 1330. Confiscarea averii lui Bogdan din Maramureș are semnificația recunoașterii existenței noului stat de sine stătător. Statul feudal va ajunge, treptat, la hotarele lui istorice, „pînă la țărnul Mării”.

Numele „întemeietorilor” de țară, Basarab și Bogdan, a pătruns adinec în conștiința posterității încît prin cele două nume s-au desemnat adesea, în izvoare, Țările Românești, cărora Basarab și Bogdan le-au fixat un rol însemnat pe scena politică europeană.

9. Pe teritoriul Dobrogei s-a petrecut un fenomen asemănător. Dezvoltarea economică și poziția strategică a teritoriilor de la Dunărea de Jos au constituit condiții propice tendințelor de autonomie a acestor teritorii. Într-o guvernare de aproape patru decenii, despotul Dobrotici (Dobroțiță) întemeiase un principat teritorial unificator al țărilor românești din ținuturile de la Dunărea de Jos la Marea Neagră. Printr-o chibzuită politică internațională, el știuse să se impună drept arbitru al situației din Balcani, legitimîndu-și domnia și acțiunea prin înaltul titlu despotal conferit de Imperiul Bizantin. Ivanco, fiul lui Dobrotici, ca semn al poziției lui independente, a bătut — ca și tatăl său — monedă proprie de aramă, cu legenda în limba greacă. În 1389, marele voievod Mircea adaugă la titlul său și pe acela de stăpînitor al țării lui Dobrotici, devenind, astfel, „cîtitor al împlinirilor românești”.

10. Odată cu evidențierea semnificației constituirii statelor feudale centralizate și independente românești, se subliniază că existența lor separată n-a afectat unitatea etnică a poporului român, manifestată pe diverse planuri : politic, economic sau spiritual.

B. Comentariu metodic

Tema face parte din sistemul de lecții *Caracterul unitar al dezvoltării poporului român în epoca medievală*, prevăzut de programa disciplinei *Probleme fundamentale ale istoriei României*, clasa a XI-a, pentru liceele pedagogice și de filologie-istorie.

În tratarea temei (o oră predare-învățare, clasa a XI-a profil pedagogic), care ridică probleme multiple și deosebit de complexe, se au în vedere atît particularitățile disciplinei, cît și necesitatea înnoirii în plan științific și metodic. De un real folos ne sînt izvoarele istorice comentate publicate în „Studii și articole de istorie“ numerele XXIII/1973 — Aurel Iordănescu, XXVI/1974 de Florin Constantiniu, XXXII/1976 de Louis Roman și XXXV—XXXVI/1977 de Florea Stănculescu.

Pe baza izvoarelor istorice fundamentale pentru înțelegerea procesului de constituire a statelor feudale românești și a textelor selectate din Programul partidului și opera istorică a tovarășului Nicolae Ceaușescu referitoare la temă se realizează, sub îndrumarea profesorului, o autentică dezbateră cu multiple implicații: se reconstituie procesul, în dinamica lui, pe direcțiile principale din care au rezultat statele centralizate: agregarea teritorială și emanciparea de sub dominațiile străine.

Desigur, pot fi găsite și alte modalități și procedee didactice — de pildă, expunerea problematizată, sau lecția pe bază de referate.

CONSTANTIN VITANOS
Liceul Pedagogic Constanța

BIBLIOGRAFIE

- ***, *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, București, Edit. politică, 1975.
- Nicolae Ceaușescu, *Istoria poporului român*, București, Edit. Militară, 1988
- Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, I., București Edit. Științifică, 1974.
- Mircea Mușat, Ion Ardeleanu — *De la statul geto-dac la statul român unitar*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1983.
- Ștefan Olteanu, *Etapele procesului de formare a statelor feudale românești*, în ; „Revista de istorie“, tom 30, nr. 2, februarie 1977, p. 313—330.
- Ștefan Pascu, *Ce este Transilvania ?*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1983.
- Ștefan Pascu, Liviu Maior, *Culegere de texte pentru istoria României*, I, București, Edit. Didactică și Pedagogică, 1977.
- Ștefan Ștefănescu, „*Intemeierea Țării Românești și a Moldovei. Tradiția descălcătului*“ din *Transilvania*, în „Studii și articole de istorie“, București, XVII/1972, p. 91—94.
- ***, *Constituirea statelor feudale românești*, București, Edit. Academiei RSR, 1980.
- ***, *Istoria militară a poporului român*, I, București, Edit. Militară, 1984.
- ***, *Probleme fundamentale ale istoriei României*, București, Edit. Didactică și Pedagogică, 1987.
- ***, *Atlas pentru istoria României*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1983, hărțile 27—31.